MUZEY EKSPONATLARINI ATRIBUTSIYA QILISHDA TARIXIY MANBALAR VA SAN’ATSHUNOSLIK TAHLILINING O‘ZARO UYG‘UNLIGI

Sultanov Shoxjaxon Rahmon o‘g‘li
Namangan davlat texnika universiteti tayanch doktoranti,
Nurmatova Zilola Dorxon qizi
Turan International University talabasi

Annotatsiya: *Maqolada muzey eksponatlarini ilmiy atributsiya qilishda tarixiy manbalar va san’atshunoslik tahlilining o‘zaro aloqasi yoritiladi. Buyumning yaratilgan davri, hududiy mansubligi, muallifi va badiiy xususiyatlarini aniqlashda hujjatlashtirish hamda qiyosiy tahlilning ahamiyati asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *muzey eksponati, atributsiya, san’atshunoslik, tarixiy manba, muzeyshunoslik, provenans, inventarizatsiya, badiiy uslub, hunarmandchilik, moddiy madaniyat, kataloglashtirish, tarixiy hujjat, qiyosiy tahlil, ilmiy tavsif, madaniy meros.*

Kirish

Muzey kolleksiyalarida saqlanayotgan tarixiy buyumlar, san’at asarlari va hunarmandchilik namunalari o‘tmish madaniyatini o‘rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Biroq eksponatning tarixiy va badiiy qiymatini to‘liq ochib berish uchun uning tashqi ko‘rinishini tavsiflashning o‘zi yetarli emas. Buyumning qachon va qayerda yaratilgani, qanday materiallardan tayyorlangani, muallifi yoki ustaxonasi, dastlabki vazifasi hamda muzey kolleksiyasiga kelib tushish tarixi aniqlanishi lozim.

Muzeyshunoslikda ushbu masalalar eksponat atributsiyasi bilan bog‘liq. Atributsiya buyumning kelib chiqishi, yaratilgan davri, muallifligi, hududiy mansubligi va boshqa identifikatsion xususiyatlarini mavjud dalillar asosida aniqlash jarayonidir. Ushbu jarayon tarixiy hujjatlar, inventar daftarlari, yozuv va tamg‘alar, materiallar, texnologik belgilar hamda san’atshunoslik tahlilini birgalikda o‘rganishni talab qiladi.

Xalqaro muzeylar kengashi (ICOM) tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan Object ID standarti madaniy buyumlarni identifikatsiya qilishda ularning turi, materiali, tayyorlash texnikasi, o‘lchamlari, yozuvlari, o‘ziga xos belgilari, nomi, mavzusi, sanasi yoki davri hamda yaratuvchisi haqidagi ma’lumotlarni qayd etishni nazarda tutadi [ICOM, “Object ID”]. Bu yondashuv eksponatni tavsiflash va uning identifikatsiyasini asoslash uchun tizimli ma’lumotlar zarurligini ko‘rsatadi.

Maqolaning maqsadi muzey eksponatlarini atributsiya qilishda tarixiy manbalar va san’atshunoslik tahlilining o‘zaro bog‘liqligini ochib berish, mavjud ma’lumotlarni

tekshirish usullarini yoritish hamda ilmiy atributsiya sifatini oshirishga xizmat qiluvchi yondashuvlarni asoslashdan iborat.

Muzey eksponatlarini atributsiya qilishning mazmuni va vazifalari. Eksponat atributsiyasi muzey kolleksiyasidagi buyumning ilmiy tavsifini aniqlashtirish va uning tarixiy o‘rnini belgilashga qaratilgan jarayondir. Bu jarayonda buyumning moddiy xususiyatlari bilan bir qatorda, uning yaratilish sharoiti, badiiy uslubi, foydalanish vazifasi va saqlanish tarixi ham o‘rganiladi.

Masalan, tarixiy sopol idishni atributsiya qilishda uning shakli, loy tarkibi, sir turi, ranglari, naqshlari va tayyorlash texnikasi tahlil qilinadi. Ushbu belgilar boshqa hududlarda yoki davrlarda yaratilgan o‘xshash buyumlar bilan qiyoslanadi. Biroq bitta naqsh yoki rangning mavjudligi buyumning aniq hududga mansubligini isbotlamaydi. Ishonchli xulosa chiqarish uchun bir nechta mustaqil belgi va manbalarni birgalikda ko‘rib chiqish zarur.

Atributsiyaning muhim vazifalaridan yana biri buyumning provenansini, ya’ni uning yaratilishidan boshlab ma’lum bo‘lgan egalik va saqlanish tarixini aniqlashdir. Bu ma’lumotlar eski inventar daftarlarida, xarid yoki hadya hujjatlarida, ko‘rgazma kataloglarida, yozishmalarda va buyumning o‘zidagi yozuv yoki tamg‘alarda saqlangan bo‘lishi mumkin. Getty muzeyi provenans tadqiqotlarida ham tarixiy hujjatlar, inventarlar, yozuvlar, yorliqlar va buyumdagi boshqa belgilarni birgalikda o‘rganish muhimligi ta’kidlanadi [J. Paul Getty Museum, “Research on Museum Collection Provenance”].

Eksponat atributsiyasi muzey katalogining sifatiga ham bevosita ta’sir qiladi. Buyumning sanasi, nomi yoki kelib chiqishi haqidagi noto‘g‘ri ma’lumot keyingi tadqiqotlar, ko‘rgazma matnlari va ta’lim materiallarida takrorlanishi mumkin. Shu sababli atributsiya natijalarini dalillar bilan asoslash, noaniqliklarni qayd etish va yangi ma’lumotlar paydo bo‘lganda katalog yozuvlarini yangilash lozim.

Tarixiy manbalarning atributsiya jarayonidagi ahamiyati. Tarixiy manbalar eksponatning kelib chiqishi va tarixiy kontekstini aniqlashga yordam beradi. Bunday manbalarga muzey inventarlari, eski kataloglar, arxiv hujjatlari, xatlar, hisob-kitob yozuvlari, xarid hujjatlari, tarixiy fotosuratlar va buyumga oid yozuvlar kiradi.

Inventar daftarida buyumning muzeyga kelib tushgan sanasi, dastlabki nomi yoki taqdim etuvchi shaxs haqida ma’lumot bo‘lishi mumkin. Eski ko‘rgazma katalogi esa buyumning avvalgi tasnifi va ilmiy talqini haqida tasavvur beradi. Biroq tarixiy hujjatda qayd etilgan ma’lumotni tekshirmasdan mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas. Hujjatning sanasi, muallifi, tuzilgan maqsadi va boshqa manbalar bilan mosligi hisobga olinishi kerak.

Ayniqsa, muallif yoki ustaxona nomini aniqlashda ehtiyotkorlik talab etiladi. Buyumdagi imzo yoki tamg‘a muhim dalil bo‘lishi mumkin, biroq uning haqiqiyligi, qaysi davrda qo‘yilgani va aynan nimani anglatishi tekshirilishi zarur. Xuddi shuningdek, eski katalogda keltirilgan mualliflik haqidagi ma’lumot keyingi tadqiqotlarda qayta ko‘rib chiqilishi mumkin.

Tarixiy manbalarni qiyoslash atributsiya natijalarining ishonchliligini oshiradi. Masalan, inventar daftaridagi sana buyumning material va texnologik xususiyatlari bilan mos kelmasa, tafovutning sababi alohida o‘rganilishi kerak. Bunday vaziyatda sanani avtomatik ravishda o‘zgartirish emas, balki mavjud dalillarni solishtirib, noaniqlikni ilmiy tavsifda qayd etish maqsadga muvofiq.

San’atshunoslik tahlili va qiyosiy metod. San’atshunoslik tahlili eksponatning badiiy xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bunda kompozitsiya, shakl, ranglar uyg‘unligi, naqsh tizimi, material, texnika, uslub va bezak elementlarining o‘zaro munosabati o‘rganiladi. Ushbu belgilar buyumning muayyan badiiy an’ana yoki davr bilan aloqasini aniqlashda yordam berishi mumkin.

Masalan, kashtachilik namunasini tahlil qilishda naqsh motivlari, ranglarning joylashuvi, tikish usuli va kompozitsion tuzilish e’tiborga olinadi. Keyin ushbu xususiyatlar ishonchli sanasi va kelib chiqishi ma’lum bo‘lgan boshqa namunalar bilan taqqoslanadi. Bunday qiyoslash hududiy badiiy maktablar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini beradi.

Shu bilan birga, uslubiy o‘xshashlikning o‘zi mualliflikni isbotlamaydi. Bir ustaxona yoki badiiy maktabga mansub buyumlar o‘xshash xususiyatlarga ega bo‘lishi mumkin, ammo ularning yaratilgan vaqti va muallifi turlicha bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Shuning uchun atributsiyada badiiy tahlil tarixiy hujjatlar, material va texnologik tekshiruvlar bilan to‘ldirilishi kerak.

Getty tadqiqot markazi tomonidan yuritiladigan Categories for the Description of Works of Art (CDWA) tizimi san’at asarlari, me’moriy obyektlar va boshqa madaniy buyumlarni tavsiflash uchun kategoriyalar hamda kataloglashtirish bo‘yicha tavsiyalarni taqdim etadi. Unda ma’lumotlarning ishonchli, ilmiy va nufuzli manbalarga tayangan holda qayd etilishi muhimligi ko‘rsatiladi [Getty Research Institute, “Categories for the Description of Works of Art: General Guidelines”].

Demak, san’atshunoslik tahlili atributsiyaning zarur tarkibiy qismi bo‘lsa-da, u boshqa dalillardan ajratilgan holda qo‘llanmasligi kerak. Eng ishonchli natija buyumning badiiy xususiyatlari, moddiy tarkibi va tarixiy hujjatlari bir-birini tasdiqlagan holatda yuzaga keladi.

Atributsiya jarayonini takomillashtirishning amaliy yo‘nalishlari. Muzey eksponatlarini atributsiya qilish sifatini oshirish uchun izchil va hujjatlashtirilgan ish jarayonini tashkil etish maqsadga muvofiq.

Birinchi bosqichda buyumning dastlabki tavsifi tuziladi. Uning nomi, materiali, texnikasi, o‘lchami, holati, yozuvlari, tamg‘alari va o‘ziga xos belgilari qayd etiladi. Zarur hollarda buyumning umumiy ko‘rinishi va alohida detallari suratga olinadi.

Ikkinchi bosqichda tarixiy hujjatlar o‘rganiladi. Inventar daftarlaridagi ma’lumotlar, eski kataloglar, yozishmalar va boshqa tegishli hujjatlar aniqlanib, ularning kelib chiqishi va ishonchliligi baholanadi. Buyumning muzey kolleksiyasiga kelib tushish tarixi imkon qadar tiklanadi.

Uchinchi bosqichda san’atshunoslik va qiyosiy tahlil o‘tkaziladi. Buyumning badiiy xususiyatlari ishonchli manbalarda tavsiflangan o‘xshash namunalar bilan taqqoslanadi. Zarur hollarda materialshunoslik, texnologik yoki laboratoriya tekshiruvlari jalb etiladi.

To‘rtinchi bosqichda barcha dalillar birgalikda baholanadi. Buyumning yaratilgan davri, hududiy mansubligi yoki muallifligi haqidagi xulosa dalillar bilan asoslanadi. Ma’lumot yetarli bo‘lmagan holatlarda aniq sana yoki muallifni qat’iy ko‘rsatish o‘rniga, taxminiy davr yoki ehtimoliy mansublik qayd etilishi lozim.

Beshinchi bosqichda atributsiya natijalari muzey katalogiga kiritiladi va foydalanilgan manbalar ko‘rsatiladi. Yangi dalillar aniqlanganda yozuvni qayta ko‘rib chiqish imkoniyati saqlanadi. ICOMning Object ID standarti va CIDOC hujjatlashtirish tavsiyalari buyumlarni tizimli identifikatsiya qilish, tavsiflash va ular haqidagi ma’lumotlarni izchil saqlash uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi [ICOM, “Object ID”; ICOM-CIDOC, “Standards and Guidelines”].

Raqamli kataloglar ushbu jarayonni yengillashtirishi mumkin. Elektron bazada buyumning fotosuratlari, inventar raqami, tarixiy ma’lumotlari, badiiy tavsifi va manbalari o‘zaro bog‘lanadi. Biroq raqamlashtirish ilmiy tekshiruv o‘rnini bosmaydi; uning samarasi kiritilgan ma’lumotlarning sifati va muntazam yangilanishiga bog‘liq.

Xulosa

Muzey eksponatlarini atributsiya qilish tarixiy manbalar va san’atshunoslik tahlilining o‘zaro uyg‘unligini talab etadigan murakkab ilmiy jarayondir. Buyumning yaratilgan davri, hududiy mansubligi, muallifi va badiiy xususiyatlarini aniqlashda tarixiy hujjatlar, inventar yozuvlari, provenans ma’lumotlari, material va texnologik belgilar hamda qiyosiy tahlil birgalikda qo‘llanishi kerak.

Atributsiya natijalarining ishonchliligi dalillarning sifati, ularning o‘zaro mosligi va xulosalarning qay darajada asoslanganiga bog‘liq. Yetarli ma’lumot mavjud

bo‘lmagan holatlarda noaniqlikni ochiq qayd etish ilmiy mas’uliyatning muhim shartidir.

Muzeylarda standartlashtirilgan hujjatlashtirish, raqamli kataloglashtirish va atributsiya natijalarini muntazam yangilash tizimini rivojlantirish eksponatlarning tarixiy hamda badiiy qiymatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Shu tariqa tarix va san’atshunoslik hamkorligi muzey kolleksiyalarini ishonchli ilmiy manbaga aylantirish, madaniy merosni muhofaza qilish va uni kelajak avlodlarga yetkazishning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Getty Research Institute. Categories for the Description of Works of Art (CDWA): General Guidelines. https://www.getty.edu/publications/categories-description-works-art/general-guidelines/
2. ICOM. Object ID: An International Standard for Identifying Cultural Objects. https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/
3. ICOM-CIDOC. Standards and Guidelines for Museum Documentation. https://icom-documentation.mini.icom.museum/normes/cidoc-normes/
4. J. Paul Getty Museum. Research on Museum Collection Provenance. https://www.getty.edu/museum/provenance/.